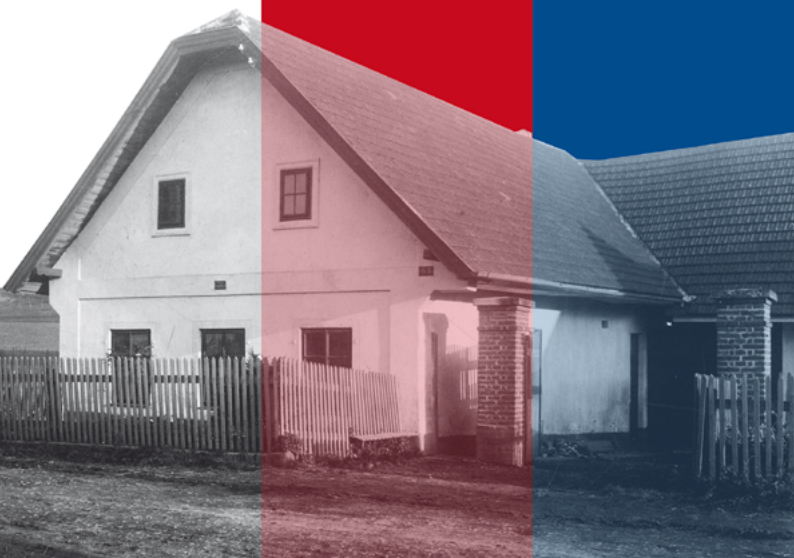

PAVEL
KOSATÍK

ČEŠTÍ DEMOKRATÉ

ČEŠTÍ DEMOKRATÉ

**50 nejvýznamnějších osobností
veřejného života**

Pavel Kosatík

ČEŠTÍ DEMOKRATÉ

50 nejvýznamnějších osobností veřejného života

Pavel Kosatík

Text © 2010 Pavel Kosatík

Grafická úprava a sazba © Lukáš Vik, 2016

Obálka © Martin Lexa, BOOM DTP

Foto na obálce: Rodný dům Huberta Gordona Schauera

Foto © archiv autora

2. vydání © 2016 Dita Hradecká, Lublaňská 9, 120 00 Praha 2

<http://www.kosatik.eu>

ISBN ePub formátu: ISBN 978-80-88198-09-3

ISBN mobi formátu: ISBN 978-80-88198-10-9

ISBN PDF formátu: ISBN 978-80-88198-11-6

Konverze do elektronických formátů:

webdesignér Lukáš Vik

<http://www.lukasvik.cz>

Obsah

Zakladatel politiky – František Palacký

Zrádce národa – Karel Sabina

Od porážky k porážce – František Ladislav Rieger

Vůdce Moravy – Alois Pražák

Sám proti moci – Karel Havlíček Borovský

Bratři radikálové – Eduard a Julius Grégrové

Bouřící dítě – Josef Václav Frič

Národní mecenáš – Josef Hlávka

Padařovský sedlák – Alfons Šťastný

Básník samotář – Jan Neruda

Průkopník socialismu – Josef Boleslav Pecka

Dělnický agitátor – Josef Hybeš

Miláček bohů – T. G. Masaryk

Muž pravicových ctností – Albín Bráf

Venkovský bojovník – Jan Herben

S hlavou v oblacích – Karel Kramář

Neuctivý tazatel – Hubert Gordon Schauer

Smutný solitér – Josef Svatopluk Machar

Radikální liberál – Alois Rašín

Socialista národní – Václav Klofáč

Mistr kompromisu – Jan Šrámek

Družstevník tělem i duší – František Modráček
Architekt národní existence – Emanuel Rádl
Budovatel státu – Antonín Švehla
Národní romantik – Viktor Dyk
Uherský gróf v čele vlády – Milan Hodža
Pan Důležitý – Zdeněk Nejedlý
Muž příliš sebevědomý – Jiří Stříbrný
Bořitel s křivdou v srdci – Bohumír Šmeral
Apoštol, který byl u zrodu státu – Milan Rastislav
Štefánik
Ekonom proti stádu – Karel Engliš
Socialista pozitivní – Rudolf Bechyně
Budovatel pragmatik – Edvard Beneš
Muž Hradu – Jaroslav Stránský
Pan Demise – Petr Zenkl
Sedlák v čase katastrofy – Rudolf Beran
Obhájce malého člověka – Karel Čapek
Zapisovatel soumraku – Ladislav Karel
Feierabend
Bořitel iluzí i jejich tvůrce – Ferdinand Peroutka
Benešův člověk – Hubert Ripka
Ve vládě s vlky – Prokop Drtina
Žena, která si nevytyčila hranice – Milada
Horáková

Filosof, který přijal rozhodnutí – Jan Patočka
Muž, který byl proti – František Kriegel
Pan Nekomunista – Pavel Tigrid
Lidská tvář – Alexander Dubček
Ve válce s mocí – Ludvík Vaculík
Prezident mnoha tváří – Václav Havel
Odstup nade všechno – Václav Klaus

Zakladatel politiky

František Palacký (1798–1876)

Mezi novými, do té doby neznámými lidskými profesemi, které zrodilo devatenácté století, byla profese národního historika – muže schopného podat takový obraz minulosti své společnosti, který mezi jejími členy nejenže povzbudí duch pospolitosti, ale dodá i program pro budoucnost. Dát lidi dohromady a povzbudit je ke společné aktivitě: nebyly to malé cíle, ale obecná poptávka byla taková, že se do jejich služeb občas dostali i ti, kdo to sami nezamýšleli. Němec Leopold von Ranke doufal ve svém spisu o reformaci rozpoznat „minulost, jaká je“; jejím aktuálním smyslem se tento zakladatel pozitivismu v novodobé historiografii příliš nezabýval. Rus Nikolaj Karamzin však už své Obrazy z dějin ruské říše psal na míru společnosti, v jaké chtěl žít, a Francouze Adolpha Thierse mísení „historického“ s „aktuálním“ přivedlo až do úřadu prezidenta republiky – střídal v čele státu Ludvíka Napoleona. V českých zemích se zakladatelskou osobou takového typu, rozkročenou

mezi naukou a politikou, stal František Palacký. I on s úspěchem: po smrti ho nazvali největším Čechem devatenáctého století, což mu nikdo neupřel dodnes.

Po otci, přísném evangelickém písmákovi ze severomoravských Hodslavic, zdědil píli a pracovitost. Podle syna otec znal nazpaměť celou bibli a „ve všech příhodách života svého slovy jejími se řídíval i těšíval.“ Syn si v jeho stopách oblíbil v knize knih nejdřív pasáže tajemné, kterým nerozuměl, třeba milostné písně krále Šalamouna. Ale už v pěti letech prý měl bibli přečtenou celou. Jako dítě ležel v knihách, rodiče se báli, aby se neminul na rozumu, a otec si zoufal, co ze syna bude. Stát se kazatelem, což bylo otcovým přáním, nechtěl, místo toho blouznil cosi o „obracování pohanů na víru křesťanskou“, nejlépe v Indii nebo v Austrálii.

Už se skoro zdálo, že přepínání bude jeho osudem, když mu vyvstala bližší perspektiva: bude Čechem. Stalo se to náhodou, v roce 1813, při pobytu v Trenčíně. Rozvodnil se Váh, Palacký musel prodloužit svůj pobyt, četl jako vždy, ale nad hostitelovými knihami v českém

jazyce zjistil, že jim nerozumí. Odmalička němčil jako všichni. Když si půjčil Komenského Labyrint, zlepšilo se to, a když mu dali do ruky Jungmannova Rozmlouvání o jazyku českém, cítil se zasažen: uvěřil, že životní oporou i programem může být jazyk.

Jak ho však uplatnit ve veřejném a politickém programu? V roce 1819, jako účastník luteránského shromáždění na Wartburgu, zjistil, že mladá německá generace je liberální: nechce, aby jí nadále poroučela státní moc, ale touží se spravovat rozumem a spravedlností. „Ne lid pro krále, nýbrž králové jsou pro lidi,“ zapsal si do deníku. Existují ideje, které působí na člověka a vedou ho k neustálým zlepšením – skrytě, od osvobození Ameriky však i zjevně, silou příkladu. Svoboda je vrozená každému jednotlivému člověku, a analogicky by se tedy měla projevovat i v řízení a správě lidských společenství – národů.

„Já, sečkoli býti mohu, chci přispívati k dobrému vlasti a národu z celého srdce svého, ze vsí síly své,“ poznamenal si v roce 1821. Jakým způsobem však lidi oslovit? Několik let doufal, že by mohl být prospěšný jako básník, sepisovat

znělky jako třeba Kollár a probouzet ve čtenářích silné city. Jeho vlastní verše to však nedovedly, a naopak se v něm, samy, probouzely schopnosti, které ho odváděly jinam. Ve dvaceti letech například mluvil a psal dvaceti jazyky: většinou západních a skoro všemi slovanskými, ale také řecky, staroslověnsky a hebrejsky. A tak nakonec objevil prostor, kde by jako člověk snad mohl být potřebný: odvypráví Čechům historii jejich národa, jinak, než jak to dělali kronikáři.

V roce 1823 se objevil v Praze, rozhodnutý studovat dějiny husitství – a zůstal přes padesát let, až do své smrti. Měl štěstí, uměl to ve společnosti; v krátké době pronikl do šlechtických rodin, českých i německých – a byl v nich přijat jako osobnost, což se před ním, s výjimkou Josefa Dobrovského, v takové míře nepovedlo žádnému jinému českému vzdělanci. Právě Dobrovský ho naučil, jak studovat stará písmena a pergameny a seznámil ho s největšími vlasteneckými mecenáši doby, hrabaty Kašparem a Františkem ze Šternberka (Palacký zpracoval jejich genealogii rodu a Šternberkové ho za to učinili rodovým archivářem).

V letech po vídeňském kongresu, kdy evropské národy jako by usnuly, kdy také revoluční očekávání v Rakousku vyprchala a kdy se i mezi českými vlastenci šířil defétismus, nastoupil Palacký cestu, která nabízela snad ještě méně naděje než před čtvrtstoletím, v čase napoleonských válek. Ale ve své „české“ cestě přesto viděl smysl, jímž se netajil. Žádný z jeho životopisců později třeba nevynechal slova, která Palacký pronesl v jedné disputaci právě s Dobrovským: „Kdybych byl třebas cikánského rodu, a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si ukládal přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná po něm zůstala památka v dějinách člověčenstva.“

Ve skutečnosti měl v plánu mnohem víc než jen uchování nějaké památky. Články, které psal a vybíral jako redaktor obou časopisů Českého muzea (v českém a německém jazyce), vytvářely prostor k budoucí spolupráci obou národů. Palacký se touto prací ocitl v centru soudobé vědy a literatury – a společensky si polepšil také sňatkem, uzavřeným v roce 1827 se zámožnou Terezií Měchurovou. Doma se vlivem ženy

mluvilo německy a luterán Palacký musel také písemně slíbit, že jeho děti budou vychovány jako katolíci – což některé historikovy české vlastenecké kolegy (třeba Jungmanna) urazilo. Také pověsti o vyžněním majetku, jež silně přeháněly, ho mnohým chudším vlastencům vzdálily.

Komu se naopak Palacký cítil instinktivně blízko, byli pražští Němci, přesněji řečeno jejich intelektuální představitelé. Když začátkem března 1848 přišly do Prahy první zprávy o neklidu v Itálii a Francii, spojil se Palacký – s nimi: 18. března svolal spolu s vůdcem pražských německých spisovatelů Ebertem schůzku, ze které o tři dny později vzešlo (Palackým koncipované) prohlášení obsahující slib, že obě strany budou slovem i skutkem hájit zásadu rovnoprávnosti obou národů a spojení Koruny české s rakouskou konstituční monarchií.

Snad Palacký už tehdy cítil, že česko-německé spojení není takovou samozřejmostí jako ještě před několika lety (rozpadlo se ostatně právě během revoluce roku 1848). Ale sotva by podobný dokument podepsal, kdyby v pražských Němcích neviděl podobně svobodomysl-

né lidi, jako byl on sám. To česká šlechta, ke které se Palacký obrátil na začátku dubna s návrhem vyhlásit rovnost před zákonem (a tedy ukončit nadřazenost šlechtického stavu) se zachovala úplně jinak. Palacký v naději, že národ se pak snadněji podřídí šlechtickému vedení, zjistil, že politická fantazie českých aristokratů tak daleko nejde. Zklamali ho. Nepodepsali.

I jinde a jinak měl Palacký brzy zjistit, že s duchovní jednotou všech lidí téže liberální vůle to nebude tak snadné, jak snil. Tento okamžik zároveň znamenal i jeho vstup do politických dějin národa: stalo se 11. dubna 1848 poté, kdy byl liberály z Němec vyzván, aby jménem Čechů přijal pozvání do rodícího se německého sněmu. Všichni svobodomyslní si dají dostaveníčko ve Frankfurtu – a Rakousko, projevující se doposud politicky mnohem strnuleji, bude ponecháno svému osudu: snad zůstane zachováno, snad ne.

Palacký však Němce zaskočil tím, že nabídku účasti odmítl. Jeho argument proti byl dvojitý: byl názoru, že Češi by se mezi Němci jako jediní Negermáni národnostně rozpustili, a především věřil v dějinné poslání Rakouska, které v tom

revolučním čase nečekaně zformuloval: pod vládou budoucího osvětleného panovníka se říše promění ve federaci, v níž naleznou bezpečný a společný život všechny menší národy střední a jihovýchodní Evropy. Víra v takový budoucí stát u něj byla větší než ohled na současný stav, jak naznačovala i klíčová a často citovaná věta z dopisu: „Zajisté, kdyby státu rakouského nebylo již od dávna, musili bychom v zájmu Evropy, ba lidskosti samé přičinit se co nejdříve, aby se utvořil.“

Možná, kdyby tehdy Palacký zaujal k „Frankfurtu“ vstřícnější postoj, byly by se dějiny Rakouska i Čechů vyvíjely jinak. K zániku říše tehdy chyběl jen krok a docela dobře o něm mohl rozhodnout dopis vlivného muže, jímž Palacký nepochybně byl. Slabinou historikova postoje však bylo, že předpokládal v čele říše obdobně uvažujícího člověka, jakým byl sám. Tím však bohužel nebyl ani Ferdinand V., pracující k abdikaci, ani mladý František Josef I., v kterého (nejen) Palacký vkládal veliké naděje.

Jeho čin měl význam především pro Čechy. Vlastně jím Palacký po více než dvou stoletích

oznámil světu, že jazykově vymezený kmen toho jména nadále existuje. K takovému vystoupení neměl mandát, jeho národ zdaleka nebyl ve stavu, kdy by mu ho mohl poskytnout – přesto však měl odvahu zhostit se tohoto úkolu a „dějiny mu daly za pravdu“: Češi nikdy jeho kroku, který je vyslal na dráhu samostatného politického národa, nelitovali. Hned v roce 1848 se Palacký stal nejrespektovanějším mužem ve vlastním národě – co víc, začal být vnímán jako jeho mluvčí i navenek.

V jeho konkrétní situaci to znamenalo nabídku stát se ministrem v nově zakládané vídeňské vládě. Kdo řekne A („jsme sví“), měl být říct také B („neseme odpovědnost“). Palackého však vládní návrh z 8. května 1848, aby se stal rakouským ministrem vyučování, zaskočil. „Překvapení mé nemohlo být větší, an jsem jakživ ani na možnost takovou nepomyslel, a potřeboval jsem chvíle ke vzpamatování se.“ Vyžádal si čas na rozmyšlenou do druhého dne a pak překvapivě svůj (český) díl odpovědnosti – odmítl. A když z Vídně počátkem září nabídku zopakovali, Palacký zopakoval i své odmítnutí.

Mnozí, tehdy i později, mu v jeho distanci nerozuměli. Když se nad Palackým s padesátiletým odstupem zamýšlel T. G. Masaryk, vytkl mu nerozhodnost a kolísání – jimiž prý historik založil neblahou tradici české politiky, která se projevovala i v dalších desetiletích. „Důvody jsou jistě upřímné, ale není to podivné, že muž, jenž v roce 1848 prvý a později opět a opět vyslovil program nového Rakouska, netroufal si program ten prakticky provádět?“ Co se však zdálo samozřejmé na přelomu 19. a 20. století, to se v roce 1848 jevilo jinak – a Palacký přece jen zřejmě správně soudil, že pro federalizaci říše není momentálně určující práce ve vládě, ale že rozhodující kus práce je nejdříve nutno odvést „dole“.

Mnohem víc si sliboval od Slovanského sjezdu, svolaného do Prahy na červen 1848: snad právě tam se zástupci národů vysloví dostatečně jasně a naléhavě, aby vláda pochopila, že federace je dobrá pro všechny. Nikdy později se pak Palacký nezbavil dojmu, že takzvané svatodušní bouře, jež se v městě rozputaly 12. června, v průběhu sjezdu, v ulicích Prahy zosnovali ti, kdo si úspěch sjezdu ani federalizaci nepřáli.

Nechal se zvolit do říšského sněmu, zúčastnil se jeho zasedání v Kroměříži. Především však rozpracoval své federalistické představy a v roce 1849 vystoupil veřejně s návrhem na reorganizaci říše do podoby osmi provincií. Hranice mezi nimi měly být určeny podle národního, nikoli tedy zemského principu: v českých zemích tak měly spolupracovat kraje s německým obyvatelstvem a česky mluvící vnitrozemí.

Všechny rakouské národy si měly být mezi sebou rovny, spojeny osobou panovníka. Císař František Josef I. však nezareagoval osvěceni, jak Palacký doufal, ale hněvem; výsledkem byl zákaz Havlíčkových Národních novin, kde Palacký svou vizi v prosinci 1849 publikoval. Historik se ocitl pod policejním dozorem a země, napojená v letech 1848–1849 tolikerou vírou v revoluční změny, vstoupila do nové éry absolutismu, jenž tentokrát nesl jméno ministra vnitra Bacha.

Palacký se na deset let stáhl z veřejného života. Většinu času strávil v archivech, kde v té době vznikla podstatná část jeho životního díla Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Žil jako vědec-soukromník. Když ho v roce 1852

kolegové vlivem politických pletich nezvolili do vlivného muzejního výboru, roztrpčilo ho to víc než předtím jakýkoli akt státních úřadů.

Počáteční celkem blahovolné přijímání jeho díla cenzurou se proměnilo ve chvíli, kdy Palacký dospěl k části, kvůli níž celou knihu psal: k období husitství. Najednou se ukázalo, že spis má nejen silný protikatolický akcent, ale že je i nečekaně nacionálně vyhrocený. Češi se tam dočetli, kdy byli v minulosti nejúspěšnější a proč – a jak by si tedy měli analogicky počínat, pokud by chtěli na slávu dávných dob navázat.

Byl to paradox: katolické stavy v Čechách zaplatily „svému“ historikovi za práci, jež vyzněla jako obhajoba protestantského náboženství. Hus podle Palackého nebyl tvrdohlavý, nešťastný bludař jako pro starší autory, ale hrdina, muž hájící svou pravdu až do tragického konce. A co bylo hlavní: ze spisu, jenž měl být původně dějinami *obyvatelstva* Čech, se staly dějiny českého *národa*. Smysl českých dějin byl dokonce pojmenován prostřednictvím národnostního „stýkání a potýkání se“ s živlem německým.

Úspěch takto pojednaných Dějin mezi Čechy způsobil, že po roce 1860, se zrušením absolutismu, se Palacký vracel do veřejného života jako obecně uctívaný muž. Kandidoval a byl zvolen do nově ustaveného českého sněmu; v nových podmínkách, kdy Němci v Rakousku už vládli otevřeně proti Čechům, však prosazoval, aby se jejich poslanci práce ve sněmech v Praze ani ve Vídni neúčastnili. Když ho císař v roce 1861 povolal do vídeňské panské sněmovny, zůstal Palacký jen pět měsíců a dal zas přednost práci historika.

Nebyl a nepřál si být profesionálním politikem. V mezních situacích se vyslovil, měl však za to, že starost o běžný provoz náleží jiným. Nezbytná přízemnost každodenní politiky ho urážela do té míry, že se s ní odmítal zaplést. Podle jeho mínění si měla obdobně počínat celá česká politika ve svém vztahu k Vídni. Z představ o českém historickém právu a z (principiálně) morálních pozic vyvstalo Palackého pojetí pasivní rezistence jako jediné žádoucí české politiky.

Roky pasivní rezistence se pak staly lety největší historikovy slávy. Oslavných článků i soch a bust přibývalo, čestná občanství pršela; při cestách za jednáními do Vídně Palackému na českých nádražích holdovaly tisíce lidí. Jeho sedmdesátiny v roce 1868 slavila skoro celá země: konaly se slavnostní hostiny a pochodňové průvody, veřejná sbírka k Palackého poctě vynesla víc než padesát tisíc zlatých. Historik uspokojil touhu plebejského národa „mít nahoře svého člověka“ – v době, kdy tuto roli několi-krát odmítl habsburský panovník, který nepřijal korunu českého krále. Nazývali ho národním vůdcem, obdobně jako před staletími říkali „otci vlasti“, císaři Karlu IV.

Byl tady však jeden rozdíl: panovníkův přídomek vyjadřoval vztah ke všemu obyvatelstvu země bez rozdílu jazyka, kdežto ten Palackého po roce 1848 znamenal obrat pouze dovnitř národního kmene; s přibývajícími lety Palacký na komunikaci se svými německými protivníky rezignoval.

Maximem možného se pro panovníka i vládu ukázalo zavedení dualismu v roce 1867. Pro vy-

znavače federace to bylo víc než zklamání. Ve spisu *Idea státu rakouského* z roku 1865 Palacký dualismus předpověděl, vyrovnal se s ním tak trochu pomstychtivým výrokem „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm“ a (dosud vždy legalista) naznačil možnost ukončení loajality k říši. V době, kdy Vídeň a Budapešť slavily „vyrovnání“, vedl delegaci českých politiků do Moskvy: vzhledem ke své minulosti snad trochu zoufale, ale zároveň mimo všechny pochybnosti dal najevo, že pro Čechy nepřestal hledat záchranu.

Přál si je vidět jako vnitřně sjednocený celek, jako organismus. V roce 1871 napsal: „Cokoliv stane se jednotlivci mezi námi, stane se nám všem. Slasti a strasti naše jsou nám společnými, útěcha jednoho je útěchou všech, žal a útrapa jednoho žalem i útrapou nás všech.“ Vlastí národa jsou také ostatní slovanské země, v širším smyslu tedy k Čechům patří také ti, kdo žijí oddělení hranicemi na východě. Věřil, že všichni lidé by mohli být bratry; pokud však zlotřilí Němci v jeho očích takovému poznání nedorostli, považoval za správné spojit se s ostatními proti nim.

Originál česko-německé deklarace z 21. března 1848, u jejíhož zrodu kdysi stál a který mu zůstal labutí písni česko-německé spolupráce, přechovával doma jako relikvii. Připomínala mu, že zahájil svá jednání s Němci otevřeně, jako rovný s rovným. Později tuto svou starou víru v otevřenost a spravedlnost Němců označil za „největší politickou chybu“, jaké se v životě dopustil. Původní německá, nepřátelská absolutistická vláda podle něho přerostla v „nepřátelství plemene“. Němci podle Palackého chápou svobodu jen jako součást svého panování, nechtějí ji sdílet s ostatními, a tak spolupráce s nimi na principu rovný s rovným není možná.

Rozhodnutím ignorovat věrolomné sousedy Palacký založil tradici národní, takzvané staročeské strany (v jejímž čele stál) neúčastnit se jednání ve vídeňské říšské radě ani v pražském zemském sněmu. Svou autoritou přesvědčil velkou část Čechů, že abstraktní princip (práva národa) váží víc než konkrétní a praktická, každodenní politika. V posledních pracích se od Palackého jeho původní iluze úplně odpoutaly: předpověděl pád panovnického absolutismu,

ale i rostoucí význam dělnické otázky, která změnila tvář politiky od základu. A naznačil také možnost války, jež skončí porážkou Německa.

KE ČTENÍ:

Básně Františka Palackého (ed. J. Jakubec); Praha 1898. – Kořalka, Jiří: František Palacký (1798–1876) – Životopis; Praha 1998. – Palacký, František: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě I–VI; Praha 1939. – Palackého autobiografie (1798–1818); Praha 1920 – Palacký národu – Myšlenky a stati vybrané z jeho spisů; Praha 1898. – Palacký, František: Poslední mé slovo – Doslov k Radhostu; Praha 1912 – Pekař, Josef: František Palacký; Praha 2005. – Z politického odkazu Frant. Palackého (ed. J. Fischer); Praha 1926.

Zrádce národa

Karel Sabina (1813–1877)

Ten příběh se většinou vypráví od konce: začíná se v něm odhalením ze 30. července 1872. Onoho dne se v bytě advokáta dr. Kučery v pražské Vodičkově ulici sešla společnost deseti mužů; byly mezi nimi osobnosti známé v celém českém národě, básníci Vítězslav Hálek a Josef Václav Sládek, spisovatel Jan Neruda, novináři Julius Grégr a Servác Heller. Čekali na Karla Sabinu, rovněž známého spisovatele a novináře.

Když přišel, předložili mu jeho rukou podepsanou konfidentskou zprávu, kterou předtím zakoupili od propuštěného policejního zřízence. Sabina před společností, později nazvanou „národním soudem“, přiznal, že s policií spolupracoval – v tomto jediném a právě prokázaném případě. Hájl se, že ho k tomu donutila chudoba; „soudci“ však jeho obranu nepřijali a určili Sabinovi osmidenní lhůtu, během níž měl odejít za hranice, jinak prý bude pravda o jeho případu sdělena veřejnosti.